

Ramash

असमित्र

तामाड जातभा प्रथालित लोकवाजाहरु
याक जातिको लोक संस्कृतिमा वाजा
गला वाजनय दंगः
लोक वाजा वनाउने र वजाउने तरिका

Bells in Nepal

खडग गर्वुजा र माहुरी वाजाको कथा
ठूलो नगरको आकर्षण

वर्ष १, अड्ड २

साउन-असोज २०५६

सम्पादक

रामकुमार श्रेष्ठ

यादवराज पाठक

सहयोगी

अर्जुन बिष्ट

स्वस्तक कुमार अधिकारी

कृष्ण चापागाई

प्रकाशजंग कार्की

रमेश सागर

शुभेच्छा विन्दु

मुद्रक

ऐश्वर्य छापाखाना, रत्नकाली

प्रकाशक

नेपाली लोकबाजा संग्रहालय

पो.ब.न. ११५२७, फोन नं. २५५७२२

(मार्फत : रामप्रसाद कडेल)

संस्कृति

बाजाको आवाज

२

तामाङ्गातिमा लोकबाजाहरू

४

थारू लोकसंस्कृतिमा बाजा

१२

गुला बाजनय दंगा

१६

लोकबाजा बनाउने र

१८

बजाउने तरिका

१८

Bells in Nepal

२२

खड्ग गर्वुजा र माहुरी बाजा

२४

हनुमान दरबारक्षेत्रको

आकर्षणः ठूलो नगरा

३०

तपाईंसँग लोकबाजा छन् ?

हामी नेपाली लोकबाजाहरूको खोज-अनुसन्धान र संग्रहण जुटिलेका हौं। तपाईंहरूलाई नेपाली बाजाहरू संबन्धी कुनै जानकारी, खेता तथा बाजाहरू छन् भने हामीलाई उपबोध गर्याई सहयोग गरिन्दिनु हुन अनुरोध गर्दछौं। साथै यस संग्रहालयको आजीवन सदस्य बनेर पनि हामीलाई सघाउन सक्नुहुन्छ।

नेपाली लोकबाजा संग्रहालय

धार्मिक पूजन अनुष्ठानहरूमा लामा पुरोहितहरूले बजाउने गर्दछन् । जुनसुकै अनुष्ठानमा कम्तीमा एक जोडा नभै नहुने यस बाजा लामा पुरोहितहरूले दुई हातले पुस्तकहरू पढदा र लामा नृत्यहरू गर्दा तालबाजाको रूपमा प्रयोग हुने गर्दछ । चोई, भयुडमा, लुन्डी, भाक्पा, लाखे, दोरा, गी, नी-सोम आदि मृत्यु संस्कारमा नाचिने नृत्यहरूमा भयाम्टा ताल बाजाको रूपमा प्रयोग हुने गर्दछ ।

ध्यालिङ्ग :

विभिन्न बौद्ध अनुष्ठान (पूजन) र मृत्यु संस्कारमा यस बाजा मुख्य बाजाको रूपमा तामाड लामा पुरोहितहरूले बजाउने गर्दछन् । सहनाई जस्तै फुकेर बजाइने यस बाजा पनि प्रायः एक जोडा बजाइने गरिन्छ ।

लावा/ठूलो ध्यालिङ्ग :

लामा बौद्ध धर्मको विषेश पूजन अनुष्ठानहरू सम्पन्न गर्नका साथै मृत्यु संस्कारमा समेत बजाइने यस बाजा बाह फिटसम्मको हुने गर्दछ । लामो भएकोले यस बाजा बजाउँदा लामा पुरोहितहरूले उभिएर वा बसेर बजाउँदा टेकोमा राखेर, हिँडेर बजाउँदा सहयोगीको काँधमा राखी लामा पछाडि बसेर बजाउँदै हिँडने गर्दछन् । बौद्ध देव-देवताहरूलाई स्मरणको उठान गर्दा यस बाजाले उद्घोष गरिने गरिन्छ ।

बज्ञ घण्टी / ढिल्पु :

तामाडहरूको जन्म र मृत्यु संस्कारहरूको साथै बौद्ध धार्मिक अनुष्ठानहरू सम्पन्न गर्दा यस बाजा लामा पुरोहितहरूले दाहिने हातले बजाउने गर्दछन् । घण्टको समाउने भागमा बज्ञ (दोर्जे) र सोभन्दा मुनिको भागमा शुद्ध घण्ट भएको यस बज्ञ सहितको घण्टलाई ढिल्पु भनिन्छ । लामाहरू

बज्रलाई नारीको र घन्टीलाई पुरुष जातिको प्रतीकको रूपमा पनि लिने गर्दछन् ।

लामा द्वयाङ्गो / डहा :

भाँकीहरूको द्वयाङ्गो जस्तै लामा पुरोहितको द्वयाङ्गोलाई तामाडहरू 'डहा' भन्दछन् । यस जावा द्वयाङ्गो जसै गरी मृत्यु संस्कारको अनुष्ठान र लामावादी नृत्यहरू गर्दा ताल बाजाको रूपमा लामाहरूले बजाउने गर्दछन् । लामा पुरोहितहरूले बजाउने बाजा, बजाउने तरिका, त्यसका स्वर-लहरी, लय आदिका सम्बन्धमा डाढ़ी भन्ने ग्रन्थमा उल्लेख भएको पाइन्छ ।

माथि उल्लेखित तामाड जातिमा प्रचलित बाजाहरूले एकातिर स्व-जातिय संस्कृतिको मौलिक प्रतिनिधित्व गरिरहेको छन् भने अर्कोतिर तामाड जातीय मौलिक बाजाहरूका साथै इतिहासका विभिन्न धार्मिक कालखण्डहरू प्रवेश भई वर्तमानमा तामाड जातिकै रूपमा रूपान्तरण भैसकेका आगान्तुक बाजाहरूले तामाड बाजाको भण्डारलाई समृद्ध बनाएको छ, भन्दा फरक नपर्ना ।

३४
३५

लोकसंस्कृति हाम्रो दुकुदुकी हो यसको संक्षिप्त गरौ ।

नेपाल औद्योगिक विकास निगम

थारू जातिको लोक भंकृतिमा खाजा

जयप्रकाश चौधरी

थारू जाति र प्रकृति एक अर्काका पर्याय हुन् । प्रकृतिले हावा, पानी, ताप, जीव, वनस्पति र माटो दिएकी छिन् र थारू जाति प्रकृतिका यिनै उपहारहरूसँग लुकामारी खेल्दै इतिहासको प्रारम्भदेखि नै जीवन्त हुँदै आएका छन् प्रकृतिकै काखमा । घना जंगल, हिंसक जीवजन्तु र औलो जस्तो घातक रोगको प्रकोप रहेको नेपालको तराई क्षेत्रलाई अन्न भण्डारको रूपमा परिणत गर्ने श्रेय थारू जातिलाई नै जान्छ । त्यसैले थारूलाई मलेरिया पचाउने जाति र आदिवासी पनि भनिन्छ । विलीयम कुक्सले आफ्नो किताब *History of the Northern U.P.* मा “थारूहरू सभ्यताको अग्रदूत हुने” पनि भनेका छन् ।

यो जाति जति पुरानो छ, यिनीहरूका सस्कृति नाच, गाना र बाजागाजाहरू पनि उत्तिकै पुरानो र मौलिक छन् । कालान्तरमा यिनीहरूका गीत, संगीत र बाजागाजामा परिवर्तन नआएको हैन तर थारू समाजमा प्रचलित गीत, संगीत र नाच गानाहरूसँगै बजाइने बाजाहरूमा अझै पनि मौलिकता देख्न पाइन्छ ।

थारू जातिमा प्रचलित विभिन्न लोक गीत र नृत्यहरूमा संगीत संयोजनका लागि प्रयोग गरिने केहि बाजाहरू त छन्, तर कतिपय गीतहरूमा धुन संयोजनका लागि बाजा बजाउनु पर्दैन । प्रकृतिसँग अन्तरङ्ग सम्बन्ध भएको हुनाले कतिपय थारू गीतहरूमा घना जंगल बीच कोइलीको कूक, चीसो बतासको सिरेटो, पात हल्लिएको सरसराइ, खोलाको कल्कल ध्वनि, सुसाई, उषाकालीन चरीको चिरबिर, रात्रीको नीरबता, हलो जोत्तै गर्दा गोरूको लामो लामो श्वास, खाजा बोकेर आलीबाट आउँदै गरेकी तरुणीको कम्मरको लचक र पाउजूको छनक, वयल गाडा गुड्दा गोरुको नालबाट निस्कने टक टकको आवाज र पाइग्राको धुरीबाट निस्कने कुँँ

कुइँको आवाज, खेत हिल्याउँदा निस्कने छप्प छप्पको आवाज, धानको विरुवा दुई औलाले च्यापेर पानी मुनीको कमलो माटोमा रोप्दा निस्कने च्वाप्प-च्वाप्पको आवाज, यी र यस्ता अरु थुप्रै प्रकृतिका दुकदुकीहरूले थारूहरूका अनेकौं गीतहरूमा दुन र संगीत संयोजन गरिहेको हुन्छ । यसको मतलब यो हैन कि थारूहरूका संगीतमा बाजा नै बज्दैन ।

बौसी (मुरली) जसको सुरिलो तान सुनेर वनभित्रका मयुर र मृगहरू पनि खिचिएर आउँछन्, थारूहरूको यो एक प्रमुख बाजा हो । भनिन्छ, यही बौसी बजाएर नै थारूहरूले हातीलाई समेत मोहित पारेर आफ्नो बसमा लिन्थे । इतिहासले ठगै पनि काल र परिस्थितिले बयान गर्दछ कि जंगबहादुर राणा थारूकै मातहतमा रहेर उसको शिष्य बनेर हातीलाई बसमा पार्ने विद्यामा कुशलता हासिल गरेका थिए । आज पनि माहुतेको रूपमा थारू जाति बाहेक अन्य जातिलाई विरलै देख्न पाइन्छ ।

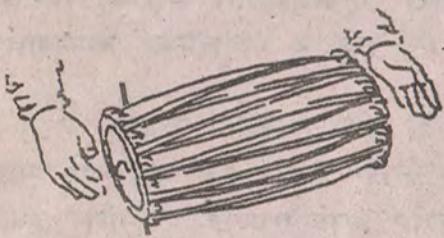

कहाँमाही कुहकै हाथी जोरा
कहाँमाही कुहकै मेजुर
कहाँमाही कुहकै छौरी बाटिन.....

जब बौसीको ताजले थारूहरूमा प्रचलित यस गीतको तानलाई सूरमा ढाल्दछ, अनि तरुणी मात्र हैन वनका मयुर र हातीहरू समेत मोहित हुन पुर्छन् ।

थारूहरूले विरह र वियोगान्त गीतहरू मात्र हैन सुख र रमभमले भरिएका गीतहरू पनि गाउने गर्दछन् । प्रेमीप्रेमीकाका मिलनका गीतहरू, जटाजाटीन, सामाजिक समारोहबीच हँसी-मजाक र मनोरन्जनका लागि नाच्ने र गाउने गर्दछन् । जस्तै, भूमरा नाच, लाठी नाच, भर्ता नाच,

महरबादेवी नाच, बड़की नाच, हुरदुङ्गवा नाच, रास नाच, तरुवाइर नाच, होरी नाच। यी सबै नाच-गानाहरूमा प्रयोग गरिने बाजाहरूमा प्रमुखतः भाइल र मृदंग नै हुन्। होरी गीत गाउँदा विशेष रूपले डम्फा र ढोलक बजाइन्छ। थारू जातिको एक विशेष बाजा पनि छ, जो हाल लोप हुने स्थितिमा छ। जसलाई गुम्की भनिन्छ। यो बाजा बाँसको दुइग्रोलाई काखीमा च्यापेर विशेष ढंगले बजाइन्छ। त्यस्तै मनार जो मादलभन्दा अलिक ठूलो र मृदंगभन्दा अलिक सानो हुन्छ। मादल र मृदंगको स्वरूप भन्दा पूर्णतया भिन्न यो बाजालाई पनि थारूहरूले काठलाई खोक्रो पारेर दुवैतिर बाखाको छाला मोरेर बडो लगनका साथ बनाउने गर्दछन् र यो बाजा पनि विभिन्न अवसरहरूमा मृदंग सरह नै बजाइन्छ। थारू समुदायमा प्रचलित सबैखाले पुराना बाजाहरू उनीहरूले बजारबाट किनेर ल्याउँदैनन्।

आफै हातले बजाउने गर्दछन्। बौसी जो निगालो जस्तो एक किसिमको जंगली बाँसबाट बनाइन्छ, मृदंग जो गुलैर वा कटहर भन्ने काठलाई बीचमा खोक्रो पारेर त्यसलाई जनावरको छालाले मोरेर तयार पारिन्छ। त्यस्तै भाइल, जसलाई काँशलाई पगालेर स-साना तस्तरीको आकारमा ढलान गरि तयार पारिन्छ। थारूहरूको आजका नयाँ पुस्तामा आफ्नो पुराना मौलिक संस्कृतिप्रति देखिएको

उदासीनताले गर्दा आज यी हस्तकलाहरू अधिकांशतः लोप नै भइसकेका छन्, जसले गर्दा हाल थुप्रै आधुनिक बाजाहरूले पनि थारू समुदायभित्र प्रवेश पाएको छ। जस्तै पहिला पहिला विवाहमा ढोल, पिपही, खैंजडी, बाँसुरी र रेशम चौकी बजाइने ठाउँमा आज अंग्रेजी व्याण्ड बाजा र लाउड स्पीकरको प्रयोग गर्न थालिएको छ।

यसबाहेक थारू जातिमा ढोल, मंजीरा, धुघरु र हाल आएर हारमोनियम पनि बजाउन थालिएको छ। थारूका अरु पनि केहि प्राचिन बाजाहरू छन्।

जो आज लोप भइसकेका छन्, जसको सोधखोज हुनु आवश्यक छ। थारू गाउँधरमा अहिले पनि केराको पातलाई वेरेर त्यसबाट पीं पीं को आवाज निकाल्दै पिंपही बजाउने प्रचलन अभ्य पनि छ, मात्र खेलको रूपमा। त्यस्तै आँपको कोयालाई ढुङ्गामा रगडेर त्यसलाई पनि बजाउने गरिन्छ। जंगलमा विभिन्न चराचुरुङ्गी र जनावरको शिकार गर्ने क्रममा र संगीनीलाई विशेष किसिमको इशारा गर्ने क्रममा पहिला थारूहरूले जीद्रोमा विशेष किसिमले पात राखेर बजाउने गरिन्थ्यो, जुन आज पनि थारू समाजमा विद्यमान रहेको पाइन्छ।

थारू समाजमा रहेका यी धुन र बाजाहरूको खोजी, सरक्षण, सम्बर्धन एवं विकास हुनु अनिवार्य छ, अन्यथा यी सम्पूर्ण कुराहरू विस्मृतिमा विलीन भएर जान बेर छैन।

Trade Promotion Centre

TPC brings people and countries closer by promoting mutual trade and exploring new avenues for commercial contacts.

TPC is focal point for:-

- Information regarding Nepalese exportable product, export import procedures, trade information and other related matters.
- Information on potential trade opportunities both at home and abroad.
- Export marketing consultancy services.
- Any other relevant information and services in the field of Trade Promotion.

For Further Details Please Contact:

Trade Promotion Centre

Natol, Pulchok, Patan, Nepal
 P.O. Box : 825, Tel : 525898, 525348
 Cable : "NAKASI" Kathmandu
 Fax : 977-1-525464
 e-mail - tpnep@mos.com.np

गुला बाजन्य दंगः

आनन्दरत्न शाक्त्य

कोष्ठिति त्वा॒ ये॑ ।

नेपालय परम्परानिसे नखः चखः, जात्रा, पर्व आदिस थी थी बाज थायेगु यानावयाच्वंगु दनि । गुला न थाज्याःगु छगू पर्व खः । गुला लच्छ न्यायेकींगु पर्व जूगुलि हे थुकियात गुला धायेगु व थुबलय थाइगु बाजंगयात गुला बाजं धायेगु यानातःगु खः । गुलाया परुनिसे त्रलाया पारुखुन्हु तक्क न्हि न्हि सुथसिया ३ ता इलनिसे ११ ता ई तक्क बाजं थाना॒ स्वयम्भू॒ चैत्ययातं परिकमा यायेगु परम्परा थौंतक्क न दनि । अव परम्परा खास याना॒ नेवा॒ बौद्ध धर्मालम्बीतय जक खः । न्हापा॒ त्वा॒ त्वा॒ पतिकं बाजं थाना॒ वनेगु परम्परा दुगु खःसां थौंकन्हय न्हनावने धुक्कल । गुभाजु॒ बरे, उराय॒, ज्यापु॒, सायमि॒, आदिपिसं गुला बाजं था॒ ।

गुला बाजन्य धा॒, नायखिं व दंगःखिं दुगु खःसां थौंकन्हय धा॒ व नायखिं थायेगु या॒ तर दंगः मथाय धुक्कल । दंगःखिं दक्व त्वालय मदु॒ । कोहिति, मरु पीगः ननी, लायकूसा॒, मिखाङ्ग॒, असं, थौंहिति व जनवाहा॒या गुलाबाजन्य दुध्याःगु खनेदु । दंगःखिं छगू विशेष प्रकारया बाजा॒ खः गुकिया बोलि न थःगु हे कथंया दु॒ । अव बाज नायखिं व धा॒ स्वया॒ गाक्कं तर्गः॒ । थुकिया आकार स्वत धा॒सा दथुइ भचा गुमौज जुया॒ जँ तत्या॒, जवं खवं न उतिमर्गय॒ । थुकिया हाकः २१” तःहाकः, जँया॒ चा॒ ४६” जवं खवया चाकः छथाय॒ ९” व मेपाखे ११” दु॒ । दंगःया निखे॒ थायेगु थासय न्हगंगु छुचु॒ इलातःगु दइ॒ । बाजंया चा॒ तचाःगुलिं बाजं थाइत्सिया त्स्ता॒ न तपाह्म जुइमा॒ नत्रसा थाये फइमखु॒ । अव बाजंयात ता॒ व भुस्यालं तिबः वी॒ ।

अव बाजं गुला लच्छ थाइमखु॒ । थुकिया विशेषता कथं व ज्वनाजुइ थाकुगुलिं बहीद्यः स्वःवनेवलय, पारु भवय खुन्हु व गनं बाजाया धेंधेवल्ला जुल धा॒सा जक थायेगु चलन दु॒ । यें मरु पीगः ननीया बाजं नायः भाजु॒ छत्रबहादुर ताम्राकारं वि॒सं २०१६ सालं हनुमान ढोका दरवारया चुक्य

बाजा धेंधेवल्ला कासाय् असं व पीगः ननीया दंगः जक थ्येंगु लुमका:
उवलयनिसे हे दंगः नहा वनाच्वंगु सँ न्व्यथनादी ।

गुला वाजया मेमेगु वाजाय् थें दंगःखिलय नं न्हयगू ताल दु । व थथे
खः क) चो-४ मात्रा ख) जति- ७ मात्रा ग) परताल- ७ मात्रा घ) पलेमा-
६ मात्रा ड) अस्तरा- १० मात्रा च) लवंता- ७ मात्रा छ) गह- १४ मात्रा ।
धा: व नायखिलय् थें दंगःवाजाय् ग्वारा थायेम्वा: ।

दंगः वाजाय् प्रताल (परताल) न्हयगू मात्राया बोल थुकथं जुइ ।

फातु छुपा छुफा छु छु भयाँय्-३, फातु छुफा छु भयाँय्
छु छु फातु फातु छुपा छुफा छु छु फातु फातु छु भयाँय्,
छु भयाँय्

छु फातु छुपा छु छु भयाँय् भयाँय्, फातु छुपा भयाँय्
छु फातु फातु फातु छु पा छु छु भयाँय् भयाँय्, फातु छुपा
भयाँय् नक

भयाँय् छु फातु-३, छु छु भयाँय्-२

दंगः वाजा छ्वमसिनं जक गुलिफु उलि छगः छगः बोलि प्रष्ट जुइक
न्हयपं हे याउँक थाइगु वाजा खः । ज्यापुतयगु मगःखिस न्हगगु छुचुं तःसा
छखे जक तइ मेपाखे खौ हे जुइ ।

दंगः वाजाय संरक्षण यायेगुया नितिं पीगः ननिया भाजु छत्रबहादुर
ताम्माकारजु छ्वम निह्मसित स्यनेगु यानावयाच्वंगु दु । तर वयकः छ्वमसिया
कुतल जक नं प्रयाप्त मजू उकिं भीगु पुलांगु सांस्कृतिक बाजा दंगःखिया
अस्तित्वया लागि सक सिनं विचाः यायेमाः गु ई वयेधुकल । बुराया वैशय
नं थःगु संस्कृति प्रति माया ममता तयाः स्यनेगु ज्या यानावयाच्व्यम
ताम्माकारजुयात सुभाय् वियाः क्वचायेका ।

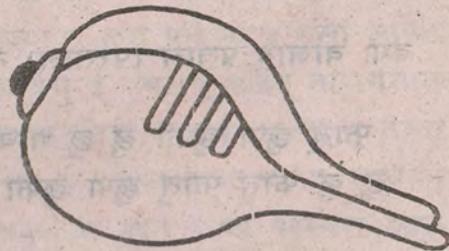
(श्री छत्रबहादुर ताम्माकार ज्यूको गत २०५२ सालमा
स्वगरिहण मैसकेको छ ।)

षनाडने र षजाडने तकिका

राम प्रसाद कंडेल

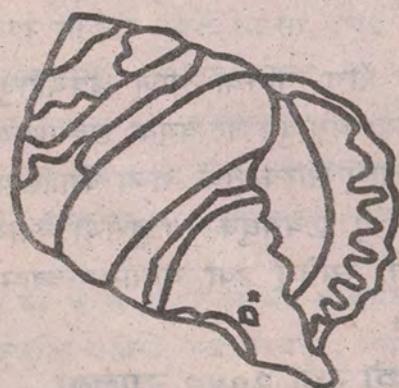
दाहिने शंख :

यो शंखलाई विशेष तान्त्रिक विधिद्वारा साधना गरि रातो कपडामा राखि चामल भरेर आफ्नो पूजा कोठामा स्थापना गरेमा लक्ष्मी अनुग्रह हुनेछ । अनेकौं उपायबाट स्वत आर्थिक उन्नती का श्रोतहरू एकतृत भै शुख शान्ति र आनन्द प्राप्ती भैरहन्छ, भन्ने विश्वास गरिन्छ । यसलाई विशेष तान्त्रिक पद्धतिद्वारा प्राणश्चेतना युक्त बनाई स्वस्तिक चिन्ह लेखेर विधिपूर्वक स्थापना गर्नु पर्दछ । समुद्रमा पाइने शंख जातको यो दाहिने शंख मनुष्य जातिलाई अमूल्य बरदान हो । यसको ध्वनि एकोहोरो रूपमा बजाइन्छ । लक्ष्मी आकर्षण गर्नका लागि यो अचुक उपाय मानिन्छ । त्यसैले यो शंख दुर्लभ र अमूल्य भएको हो ।

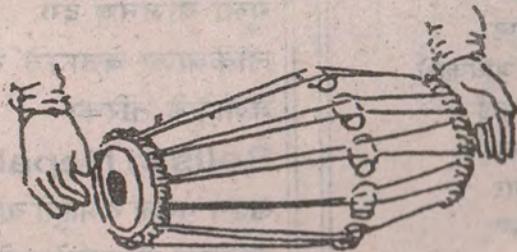
गौरी शंख :

गौरी शंख समुद्री जीवबाट प्राप्त हुन्छ । अन्य शंखहरूको भित्रको भागमा ३-४ पटक घुमेको हुन्छ तर यो शंख चाहिं २ पटक मात्र घुमेको हुन्छ । त्यसकारण यसको आवाज धोत्रो हुनाले एकोहोरो बजाइन्छ । यस्को बाहिरको भाग अन्य शंखको जस्तो चिल्लो चिप्लो र गोलो हुँदैन । बाहिर ३-४ वटा सिङ्ग आकारका भाग बाहिर निस्केको हुन्छ ।

लोकबाजा प्रतिको उत्साह

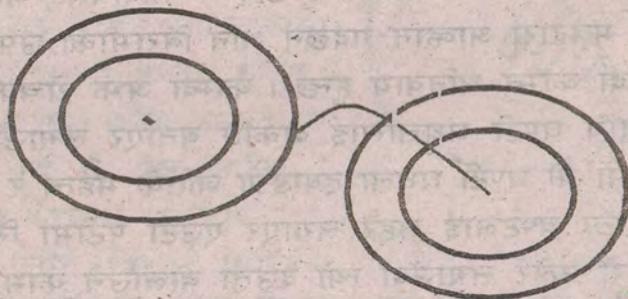

नेपाली लोकबाजा संग्रहालयको स्थापना र 'बाजा' पत्रिकाको प्रकाशन आरम्भ गर्दा हामीले नेपाली जनमानसमा आफ्नो सँस्कृति र प्राचीन सभ्यताप्रति नकारात्मक र उपेक्षापूर्ण भावना होला भन्ने सोचेका थियौं। हिन्दी र अंग्रेजी गीत-संगीतमा रमाइरहेका युवा पुस्ता र तिनैलाई प्रोत्साहन दिई प्रसारण गर्ने एफ. एम र सरकारी सचार माध्यमहरू देखेर हामीले उक्त सोचाइ बनाएका थियौं र यसको विरुद्ध लोप हुन लागेका नेपाली मौलिक बाजाहरूको संकलन, संरक्षण, जनचेतना बढ्दि निम्न सक्रिय हुने प्रण गरेका थियौं।

गत २०५६ वैशाख ५ गते संग्रहालयले पहिलो सार्वजनिक कार्यक्रमको रूपमा देशका विभिन्न जनजातिले बजाउने संग्रहालयमा उपलब्ध भएका

जुरी : जिनके गाँशबाट बनेको हुन्छ । यसका विशेषता यह है कि उसमें आमतौर पर अलग अलग भागों में विभिन्न रूपों की वाजा आवाजें आती हैं ।

यो वाजा काँशबाट बनेको हुन्छ । ठोकेर बजाउने काँशका बाजामध्ये यो स्वैभन्दा सानो तथा मीठो आवाजको हुन्छ । पूर्वी तराई विशेषतः भापा, मोरडका चाडपर्व तथा भेजनहरूमा यो वाजा भजनको बोलअनुरूप विस्तारै तथा छिटो छिटो बजाइन्छ । जुरी सानो आकारको हुनाले बजाउन सजिलो हुन्छ ।

फूल :

फूल वाजा मुसहर जातिको वाजा हो । यसलाई भाल पनि भनिन्छ । मुसहर जातिका सामाजिक, सांस्कृतिक चाडपर्वमा यसको महत्वपूर्ण स्थान रहेको छ । पूर्वी तराईका विभिन्न भागमा वसोवास गर्दै आएका मुसहर जातिले यो वाजा अन्य बाजाहरूको साथमा सामूहिक रूपमा बाद्य बादन गर्दै ज्यादै रोचक लाग्दछ । खेतीपातीको काम सकेर फुर्सदमा तथा अन्य चाडपर्वमा समेत यो वाजा बजाएको सुन्न सक्दछौं ।

धा बाजा :

काठको ठूलो खण्डलाई खोको पारेर पातलो बनाई दुवैतर्फ छालाले मोरेर तथा छालाकै तनाले कसेर बनाइएको हुन्छ । काठमाण्डौ उपत्यकाका नेवार जातिले बजाउने यो बाजालाई विशेषतः बौद्धहरूको प्राचीन बाजाको रूपमा लिइन्छ । भगवान बुद्धको समयभन्दा अगाडि कमिलवस्तुमा शाक्यहरूले यो वाजा बजाउँथे भनिन्छ । देवे हातले धा कथि (लौरो) र दाहिने हातले सिधै बजाईन्छ । गुँलामा यो वाजा प्रमुख रूपमा बजाइन्छ ।

संरकृति नै हाम्रो
परिचय हो,
हाम्रो मौलिक
सम्पदाह सरको
संरक्षण गरै ।

सामाजिक विकास संघ परिवार
बनेपा, काञ्चे ।

Bells in Nepal

-Tanka Upreti

The traditional music of Nepal is as diverse and varied as its terrain and people . There are about 80 ethnic groups in the country and about 70 different languages and dialects are in practice . Every ethnic group has distinct collective cultural identity, own traditional languages, religion, tradition and civilization . It has also own folk-life and own distinct folk musical instruments .

Some of the Traditional Nepali musical instruments are prevailed till now with and under the close preservation of peoples' religious life .

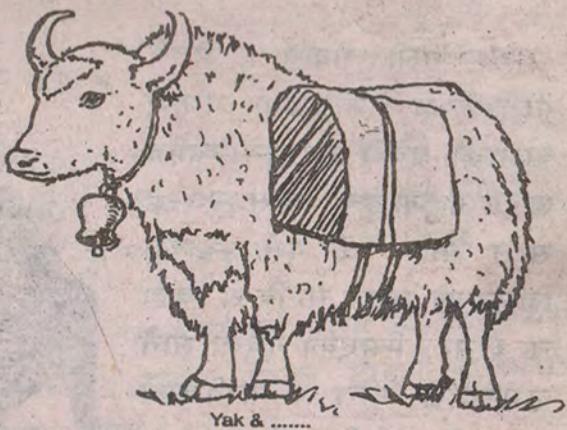
There are several kinds of Bells in practice in Nepali Folk as well as religious life . Some of them are as follows ;

- A) Big Bells are hung in front of temple . They are played with small ring fixed in the inner tongue of metal stick . Its size is depended on the size of temple .
- B) Bajra Ghanta is a popular bell with in buddist community . It is made by brass with pancha dhatu (Fine elements of metals) . In the upper part of Bajra Ghanta, one can find the symbol of thunerbolt .
- C) Ghanti (Small bell with the image of Ghanesh / Kumar) is highly practiced with in Bramhan Community . It is mostly used in panchayan Pooja .
- D) Ghadhi Ghanta is used in the traditional Newari festivals and Dances . It is as full-moon in shape and played with

a bamboo stick .

E) Bells, made of Brass, Iron and Wooden items are in practice hanging in the neck of animal with the purpose to find out them if they lost in the Fodderland .

F) Bells are closely related with the Nepali Architecture too . Phye gan is a small bell hanging in roof top of pagodas . These bells act in two ways, first as a part of ornamental decoration to the temple and secondly they produce a tingling musical sound even when there is a little breeze . These bells are still costed in the Patan industrial estate as well as in core area of Patan by traditional professional caster especially by Tamrakar . They are treated with secret tantric mantras before hanging in the temple . One can see the beautiful combination of wind bells with Pogada in Nyatapole temple in Bhaktapur . A total of 529 wind bells were casted in 1701 A D . Out of them one was left and rest were hung from the roof top to the bottom accending number of 48, 80, 104, 128 and 168 respectively . Likewise, one can feel the beauty of wind bells in Bagalamukhi temple in Patan . Wind bells are not hung only in Pagoda, but also hung in the stone temple of Shikara in Bhaktapur Durbar Square .

माहुरी वाजा

मुराच्चिप्रसाद दिंग्देल

नेपाली लोकगीत, दोहरी गीतहरूको रेकर्डिङमा माहुरी वाजाको प्रवेश गराउने व्यक्ति खड्ग गर्बुजा हुन्। वि.सं. २०२८ साल माघ २५ गते म्यागदी जिल्लाको मराड गा.वि.स. वडा नं. ६ मा जन्मिएका गर्बुजा सानै उमेरदेखि गीत र संगीतको लगावले गर्दा निरन्तर प्रयत्न र प्रयासबाट आफ्नो परिचय स्थापित गराइसकेका छन्।

खड्ग गर्बुजा माहुरी वाजालाई यसरी परिचय दिन्छन्। “माहुरी वाजा नेपालको मौलिक लोकबाजाहरूमध्ये अति नै दुर्लभ लोकबाजा हो। यो उच्च पहाडी भेगमा पाइने ‘गर्जिङ्ड’ नामको एक विशेष प्रकारको निगालोबाट बनाइन्छ। यसमा दुईवटा ढुङ्ग्रा एकै पटक बज्छन्। एउटाले एउटै स्वरमा सुर दिइर खेको हुन्छ भने अर्कोबाट गीतको लय खेलिराखेको हुन्छ। यसको दुई भाग हुन्छ। एक भाग लामो ढुङ्ग्रो हो भने अर्को चाहिँ त्यस ढुङ्ग्रोको टुप्पोमा राखिने निगालो कै टुका हो जसलाई ‘पिपरी’ भनिन्छ।”

यो वाजा माहुरी भुनभुनाए भै स्वर निकाल्ने हुँदा यसलाई ‘माहुरी

खड्ग गर्बुजा माहुरी वाजा बजाउदै

वाजा' भनिन्छ ।

👉 माहुरी वाजा पूर्वकालमा लोकप्रिय भएर अहिले हराएको हो ?

👉 माहुरी वाजा हराएको होइन । यो वाजा मेरो माध्यमबाट बरु प्रचार प्रसारमा आइरहेछ । यो वाजा मैले काठमाण्डौ आएर विभिन्न संचार माध्यमहरू रेडियो नेपाल, नेपाल टेलिभिजन तथा अन्य रेकर्डिङ संस्थाहरूमा र अडियो भिडियो क्यासेटहरूमा बजाउनु भन्दा पहिले मेरो गाउँमा मात्रै सीमित थियो । त्यसैले हरायो भन्नु भन्दा पनि विस्तारै प्रचारमा आउदैछ, भन्न मिल्छ ।

👉 यो वाजा कुन अवसरमा बजाइन्छ ?

👉 यो वाजा बजाउन कुनै चाडपर्व अवसर, मौसम तोकिएको छैन । यो वाजा जुनसुकै बेलामा पनि बजाउन सकिने भएकोले यसलाई बाह्रमासै भन्न पनि सकिन्छ र यो कुनै धर्म, जात, संप्रदायको बाजा होइन ।

खड्ग गर्वजाले माहुरी बाजालाई संचार माध्यम माभक ल्याइदिएर यस क्षेत्रको लागि गुन लगाएका छन् । खड्ग गर्वजा माहुरी बाजालाई संगीतभित्र मिसाउन औधि सिपालु छन् ।

गीत, संगीतका पारखी गर्वजा सानैदेखि गीत गुनगुनाउँथे र रोधी भित्र जम्न कसिसन्थे । यसै कमा किशोर गर्वजा गोठालो जाँदा पनि रेडियो सेटमा दिनभर कान थापेर रम्थे, गुनगुनाउँथे । गोठालो जाँदा ठूलो भीर बाट लडेर उनको खुट्टा टेकिने भएन । धन्य ईश्वरको कृपा र रात दिनको मेहनतबाट उनले संगीतको पाईला टेकिछाडे । यो कुराले कुनै पनि क्षेत्रमा लागेका व्यक्तिहरूलाई प्रभाव पार्न सक्छ होला ।

👉 तपाईलाई संगीत क्षेत्रमा लाग्न के ले प्रेरित गन्यो ?

👉 गाउँघरमा बस्दा रेडियो सुनिन्थ्यो । रेडियो नेपालबाट विभिन्न प्रकारका लोकगीतहरू बज्दथे, मलाई पनि त्यसरी नै रेडियो नेपालमा गएर गीत गाउने उत्सुकता अचानक जागृत भएर आयो । त्यसैले गीत शुरु गर्ने प्रेरणा रेडियोबाट पाएँ भने त्यसलाई अहिले सम्म ल्याउने प्रेरणा आदरणीय श्रोताहरूबाट पाएँ ।

◀ यो क्षेत्रमा कहिलेदेखि लाग्नुभयो ?

▶ रोधी बस्ने चलन मेरो गाउँमा पनि थियो । त्यसैले रोधीघरमा गएर गाउँका युवा युवती जम्मा भएर रमाइलोको लागि गीतहरू सानैदेखि गाइन्थ्यो तर रेडियो नेपालमा आएर गीत गाउने र बजाउने कार्य चाहिं विसं २०४७ सालदेखि भएको हो ।

◀ हालसम्म कति लोकगीतमा स्वर दिनुभयो ?

▶ यति नै भन्ने हिसाब त छैन तर रेडियो नेपालमा करिब २८/३० वटामा स्वर दिएँ, त्यस्तै एलवमहरूमा गरेर ५०/६० भए । त्यति नै संख्यामा दोहरी गीतहरू पनि छन् । हालसम्म मैले १०/११ वटा लोकगीत तथा दोहरी गीतहरूको एलवम बजारमा प्रकाशित गरिसकेको छु । ती मध्ये अहिलेसम्ममा बढी लोकप्रिय भएको एलवम “सम्झना मनैमा” र त्यस्तै “सिसा भ्यालैमा” पनि हो ।

◀ माहुरी बाजा तपाईंको आफ्नो गीतमा राख्नु भएको छ ?

▶ मेरा धेरै गीतहरूमा माहुरी बाजा राखेको छु । मेरो गीतमा मात्र नभएर अरुको गीतहरूमा पनि माहुरी बाज बजाएको छु ।

◀ लोकसंस्कृतिको बारेमा केही भन्नुहुन्छ कि ?

▶ लोकगीत नेपालमा मात्र नभएर हरेक राष्ट्रमा हुन्छ । प्रत्येक राष्ट्रको लोकगीतले त्यस देशको चिनारी बोकेको हुन्छ । नेपाल संस्कृतिमा धनी छ । यहाँका विभिन्न साँस्कृतिक विधाहरूमा लोकगीत सबैभन्दा सशक्त विधा हो । जनमानसभित्र सजिलै पस्न सक्छ ।

नेपाली लोकगीतले अहिले दोहोरो पीडा भोग्दैछ । एकातिर यो लोकगीत आफ्नै अस्तित्वको खोजीमा जुद्नुपरेको छ भने अकोतिर आधुनिकताको नाममा आएका विकृतिहरूसंग प्रतिस्पर्धा गर्नुपरेको छ । यसरी बाह्य संगीतले नेपाली लोकगीतलाई थिचोमिचो पार्दै गए भने भोलि आउने सन्ततिले नेपाली लोकगीत कहाँ खोज्ने ? भोलि गएर यो त

नेपाली गीत भनेर चिनिने आधारहरू के त ? त्यसैले श्री ५ को सरकारले यस विषयमा गम्भीर भएर कदम चाल्नुपर्ने हाम्रो अमूल्य निधि नेपाली लोकगीतलाई माया गर्नुपर्छ भन्ने मानसिकता बनाउनु पन्थो ।

स्नातक तहसम्म पढेका खड्ग गर्बुजा रेडियो नेपालमा जागिर खाएर नेपाली लोकगीत, दोहरी गीत, माहुरी बाजाको विकासबारे तल्लिन भएर लागेका छन् । उनको यो प्रयासमा सबैले साथ दिनु पर्नेछ, आफ्नो अस्तित्वको लागि । ६६

We are
committed
to preserve our
Heritage.

Visit Nepal through us.

For details
Contact your Travel Agents
or
Chitwan Jungle Lodge

Durbar Marg. P.O. Box: 1281
Kathmandu

Tel.: 228918, 222679, 228458

Fax : 977-1-228349

E-mail: wildlife@resort.wlink.com.np
website : www.nepalonline.net/junglelodge

लोकसंरकृति हाम्रो

दुकुदुकी हो

यसको संरक्षण गर्ने ।

नेपाल बैंक लिमिटेड

लोकसंरकृति हाम्रो

दुकुदुकी हो

यसको संरक्षण गर्ने ।

विशाल बजार कम्पनी

कृषि विकास बैंक किसान, व्यापारी, उद्धमीहरू र सबैको हो । हामी ग्रामीण कृषि कर्जा, व्यापार कर्जा र बैंकिङ सुविधा समेत प्रदान गर्दछौं । हाम्रा मुख्य ऋण लगानी कार्यक्रमहरू निम्न अनुसार :-

- कृषि उत्पादन, □ कृषि सामाग्री, □ सिंचाई,
- फलफूल खेती, □ चियाकफी, □ घरेलु तथा साना उद्योग आदि ।

हाम्रा मुख्य प्राथमिकताका क्षेत्र विशेष गरि कृषि विकाससँग सम्बन्धित छन् । हामी सुलभ व्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराउँछौं । सरकारका कठिपय कार्यक्रम कार्यान्वयनु गर्ने जिम्मेवारी पनि बैंकलाई छ । बदलिंदो प्रतिस्पर्धात्मक बैंकिङ वातावरणमा हामीलाई सेवा गर्ने मौका प्रदान गर्नुहोस् ।

कृषि विकास बैंक

फोन :- २५५७९५, २६२६१३

टेलेकस :- २२६७ तार कृषि बैंक

फ्याक्स :- ९७७-१-२२५३२९

मुख्य कार्यालय,

रामशाहपथ काठमाण्डौ ।

करिब ६५ वटा लोकबाजाहरूको प्रदर्शनी र 'बाजा' को पहिलो अङ्ग सार्वजनिक गरेको थियो । उपेक्षित र हेला गरिएको भन्ने सोचिएको नेपाली लोकबाजाको अवलोकन निम्नि हाम्रो सँस्कृतिलाई माया गर्ने जिज्ञासु दर्शकहरूको उत्साहपूर्ण उपस्थिति रह्यो । प्रचार-प्रसारमा ध्यान नदिई एक दिन आयोजना गरिएको प्रदर्शनीमा दर्शकहरूले व्यक्त गरेका अभिव्यक्तिबाट हामी नेपालीहरूमा आफ्नो मौलिक सँस्कृति, सभ्यता र इतिहास, लुकेको बाजाप्रति वरालिएका सोचिएको युवापुस्ताले पनि अभिरुचिपूर्वक अवलोकन गरे । विभिन्न परिस्थिति र बाध्यताका कारण मात्र नयाँ पुस्ताका व्यक्तिहरू विदेशी सँस्कृतिप्रति आस्था भएको निक्योल हामीले निकाल्यौ ।

'बाजा'को दोश्रो अङ्गमा पहिलोभन्दा बढी उपयोगी र प्रशस्त सामग्रीहरू समावेश गरिने लक्ष्य लिइएको भए पनि सोचे जस्तो हुनसकेन । यसमा हाम्रो आफ्नै बाध्यताहरू रहेका छन् । तपाईंहरूको सुभाव, सहयोग र हौशला प्राप्त भएमा यो भाँगिने छ ।

हनुमान दरबारक्षेत्रको आकर्षण :

ठूलो नगरा

विश्व सम्पदा सूचीमा समावेश भएको नेपालको प्राचीन सम्पदा हनुमानढोका क्षेत्रभित्र रहेका अनेक आकर्षणमध्ये नगरालाई पनि लिन सकिन्छ । देशकै सबभन्दा ठूला नगरा देखेर विदेशी मात्र होइन स्वदेशीहरू पनि रोमाञ्चित हुने गर्दछन् । खासगरी उपत्यका बाहिरबाट काठमाडौं हेर्न आउने नेपालीहरू यस नगरा नहेरी फर्किदैनन् ।

काठमाडौं नगरा

मल्ल राजाहरूको निवासस्थान र प्रशासनिक क्षेत्र हनुमानढोका क्षेत्रमा रहेको यस नगराको इतिहास भने त्यक्ति पुरानो छैन । प्रताप मल्लले धेरैजसो निर्माण गरेका यस क्षेत्रका दरबार, मन्दिर, मूर्ति र स्तम्भहरूमा त्यसपछिका राजाहरूले पनि पुनर्निर्माण र थप गर्ने गरेका पाइन्छन् । काठमाडौंमा विजय हासिल गरिसकेपछि पृथ्वीनारायण शाहले तीनै सहरका

कलाकारहरूको सहभागिताम् । आकर्षक नौ तले दरबार बनाउन लगाएका थिए । पृथ्वीनारायण शाहपछिका शाह राजाहरूले पनि हनुमानढोका क्षेत्र निर्माण कार्य जारी नै राखेको पाइन्छन् । यी नगरा पनि गीर्वाणयुद्ध विक्रम शाहको राज्यकालमा वि.सं. १८६४ साउन महिनामा निर्माण गरिएको तथ्य अभिलेखबाट स्पष्ट हुन्छ ।

हनुमानढोका क्षेत्रमा छुट्टै घर बनाई नगरा स्थापना गरेपछि देगुतलेजुको पूजा गर्दा ठूलो घण्टा सँगसँगै बजाउने चलन चलाइयो । यी नगरा बजाउन छुट्टै नगर्चीको पनि व्यवस्था गरियो । ती नगर्चीका सन्तान-दरसन्तानले भोग चलन गर्नेगरी दुम्कोटको चार किल्ला जमिन छुट्याइएको थियो । नगर्चीसँग रहेको २२ पंक्तिको ताम्रपत्रमा बडादशै र चैते दशैमा पूजा गरी राँगो र बोका बलि दिने कुरा पनि उल्लेख छ ।

यत्रै नभए पनि यस्तै खालका नगरा भक्तपुर दरबारको सुनढोकाको दायाँपट्ठि दलानमा पनि राखिएका छन् । तलेजु भवानीलाई प्रसन्न पार्न वि.स. १७४७ कात्तिकमा राजा जय जितामित्र मल्लले र वि.स. १७८४ वैशाखमा रणजित मल्लले ती नगरा बनाउन लगाएका कुरा तत्कालीन द्यासफुहरूबाट बुझिन्छ ।

३५

लोकसंस्कृति हाम्रो ढुकढुकी हो यसको संस्कृता गरौ ।

ठोपाली लोकबाजा संगहालय

सुरक्षित, सस्तो, सुगम र सुलभ यात्राको लागि

नेपाल अधिराज्यका ३० भन्दा बढी ठाउँहरूमा सुरक्षित यात्राको लागि
राष्ट्रिय ध्वजावाहकको उडान सेवालाई सम्भवनुहोस् ।

विस्तृत जानकारीको लागि हाम्रा कार्यालयहरू
अथवा
अधिकृत ट्रायल एजेन्सीहरूसँग सम्पर्क राख्नुहोस् ।

नेपालको सबैभन्दा बढी स्थावरहरूमा सेवा पुऱ्याउने

शाही नेपाल यात्रुसेवा

कार्यालयहरू:	काठमाडौं	बिराटनगर	पोखरा	नेपालगञ्ज	सिम्रा	जनकपुर	भेरहम
फोन:	२२०७५७	२५५७६	२१०२१	२०२३९	२२१०२	२०१८५	२०१७५

दुईतर्फी टिकट भाडामा १० प्रतिशत छूटको व्यवस्था छ ।

नेपाली लोकबाजा संग्रहालय के हो ?

नेपाली लोकबाजा संग्रहालय संघ-संस्था दर्ता ऐन २०३४को दफा (४) अन्तर्गत काठमाण्डौ जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा २०५४ सालमा दर्ता भएको एउटा गैरसरकारी संस्था हो । विश्वमै सांस्कृतिक विविधताको दृष्टिकोणले अति धनी मानिएको हाम्रो देश नेपालमा विभिन्न जाति, जनजातिहरूका बीच विद्यमान विभिन्न लोक बाजाहरूको उचित संरक्षण र सम्बद्धनको अभावमा ती बाजाहरू बिस्तारै लोप हुने क्रममा रहेकाले त्यसो हुन नदिनु वर्तमान समयमा राष्ट्रिय आवश्यकता भएको महसुस गरी यो कार्य संगठनात्मक रूपबाट मात्र संभव देखिएकोले सोको लागि नेपाली लोकबाजा संग्रहालय स्थापना गरिएको हो ।

उद्देश्यहरू :-

- १) नेपालको परम्परागत लोक बाजाको संकलन र प्रदर्शन गर्नु ,
- २) नेपाली समाजमा देखिएको सांस्कृतिक त्वरित प्रति जनचेतना विकास गर्नु ,
- ३) राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा नेपाली लोक बाजाको प्रचार गर्नु ,
- ४) नेपाली समाजमा लोप हुँदै गइरहेको राष्ट्रिय सम्पदा र संस्कृतिप्रतिको भावनामा सचेतना जागृत गराउनु ,
- ५) नेपाली लोक वाचवादकहरूको अभिलेख राख्ने र उचित सम्मानको व्यवस्था गर्ने ,
- ६) लोकबाजा बजाउने, बनाउने प्रविधिको विकास गर्ने ,
- ७) लोकगायन तथा लोकबाजा सम्बन्धमा आवश्यक अनुसन्धान गर्ने ,

क्रियाकलापहरू :-

हालसम्म यस संस्थाले नेपालमा विद्यमान करिव २०० लोक बाजाहरूमा भण्डै ६० बाजाहरू संकलन गरिसकिएको छ यसैगरि नेपाली लोकबाजाहरूको प्रदर्शनी र बाजा पत्रिकाको प्रकाशनमा संग्रहालय जुटेको छ ।

संग्रहालयका पदाधिकारीहरू

अध्यक्ष	रामप्रसाद कंडेल
उपाध्यक्ष	रामकुमार श्रेष्ठ
सचिव	ठड्ढ उप्रेती
कोषाध्यक्ष	नन्दा शर्मा
सदस्य	यादवराज पाठक लव खतिवडा शारदाप्रसाद धिताल

तामाड जातिगा प्रतिलिपि लोकवाचाहरण

— रविन्द्र तामाड *

माड मंगोल मूलको प्राचीन जाति हो । यिनीहरूको भाषा र संस्कृति तिव्वतीहरूसँग नजिक रहेको छ । नेपालमा यस जातिको मुख्य बसोबास काठमाडौं उपत्यका र यसको वरिपरिका जिल्लाहरू (खासगरी मध्यमान्चल) को पहाडी एवं हिमाली क्षेत्रहरूमा छ । अचेल आजीविकाको खोजीमा यिनीहरू नेपाल अधिराज्यको पचहत्तरै जिल्लाहरूका साथै विदेशितर छरिन थालेका छन् । स्वदेश एवं विदेशमा जहाँ रहे पनि यिनीहरू आफ्नो संस्कृति र संस्कारमा कटूर छन् । आफ्नो छुटै मौलिक संस्कृति र संस्कार भएका तामाड जातिले बजाउने बाजाहरूमा पनि जातिगत मौलिकता पाइन्छ । यो जातिले बाजालाई दुःखद वा सुखद क्षणमा सगुनको रूपमा स्वीकार्दछन् ।

केही बाजाको संक्षिप्त परिचय :

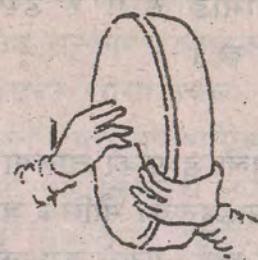
डम्फु :

डम्फु तामाडहरूको आफ्नै परम्परागत मौलिक साँस्कृतिक बाजा हो । तामाड जातिकै पर्यायको रूपमा रहेको यस बाजाको निमार्ण तामाड लोकगीत र किंबदन्ती अनुसार तामाड पितामह पेडदोर्जेले आदिम युगमा नै गर्नुभएको मानिन्छ । प्राप्त गीत र किंबदन्ती अनुसार पेडदोर्जेले एक दिन शिकारको क्रममा धनुषकाणले घोरल मार्नु भएको, अनि सो घोरलको छालालाई सुकाई कोइरालाको रुखको काठको घेरो बनाई त्यसमा एकातर्फ घोरलको छाला टाँगी ३२ वटा बाँसका किला ठोकी डम्फु बनाउनु भएको

* श्री रविन्द्र तामाड संस्कृतिमूलक पत्रिका लास्सोका राम्पादक हुनुहुन्छ । वहाँका तामाड रीमठीम तिमाल जात्रा र ज्यावकहरूको पुस्तैली थलो चोथाड नामक कृतिहरू प्रकाशित छन् ।

कुरा उल्लेख छ । तामाड समाजमा
डम्फु बजाउदै गीत गाउदै नाच्ने
तामाडहरूलाई डम्फुरे भनिन्छ ।
सामाजिक सम्मान पाएका डम्फुरेहरू
जति बेला पायो त्यतिबेला डम्फु
बजाएर गीत गाउदैनन् । डम्फु बजाई
गीत गाउने उनीहरूको आफ्नै विधान
छ । चाडपर्व, विवाह, जन्म जस्ता

सुखद पर्वहरूमा जसको घरमा गई डम्फु बजाएर सेलो गाउनु पर्ने हो
तिनले डम्फुरेको घरमा डम्फु बजाई गीत गाउन आउन निमन्त्रणा स्वरूप
जाँड वा रक्सीले भरेको माटोको भाँडामा सगुन (पोड) लिएर जानु पर्दछ ।
त्यसपछि डम्फु बजाउदै सेलो गाउन आफ्ना घरमा आएका डम्फुरेहरू
समक्ष सगुन स्वरूप गीतका लागि अर्को सगुन राख्नु पर्दछ । डम्फुरेहरूले उक्त
सगुनको जाँड वा रक्सीले देव देवता, डम्फुको पूजा गर्दै अब हामीहरू
डम्फु बजाउदै गीत गाउन तयार भएका छौं, सम्पूर्ण देवदेवीहरू हाम्रा शिर
मा आई बस्नुहोस् भन्दछन् । यसपछि उक्त अमृत सिद्ध सगुनहरू उपस्थित
मान्यवरहरूको हातमा राखी अभिषेक गर्न लगाउँदछन् । यसलाई 'लास्सो
छोइगे' भनिन्छ । डम्फुरेहरू आफ्ना डम्फुहरू देब्रे हातले समाएर दाहिने
हातको थप्कीले ताक धीन धीन भन्ने तालधुन निकालेर कहिले बस्दै,
कहिले उठ्दै त कहिले फनफनी धुम्दै एकल वा सामूहिक रूपमा
"आमइले होई आमइले" भन्ने मातृ वन्दनाबाट सेलोको उठान गर्दछन् भने
सेलोको "मान्नाला हे डान्नाला, कास्या नाडरी यूनाला" भन्दै स्रोतहरूको
दीर्घायुको कामना सहित अन्त्य गर्दछन् । ताल बाजा र सेलो नृत्य बाजाको
रूपमा डम्फु बाजालाई यसमा प्रयोग गरिएको ३२ किलाले यसको
निर्माणमा ३२ लक्षणयुक्त भएको प्रतीकात्मक सन्देश दिएको छ । तामाडहरू
डम्फुविना सेलो नहुने, सेलोविना डम्फु फिक्का हुन्छ भन्दछन् । डम्फु र
तामाड जातिकै त्रिकोणात्मक सांस्कृतिक अन्तर सम्बन्ध रहेको छ । पूर्वको
तामाड लोक संस्कृति र पश्चिमको गुरुड लोक संस्कृतिलाई छोटी
नेपाली लोक संस्कृतिको मूल्याङ्कन गर्ने हो भने नेपाली लोकसंस्कृति
दरिद्र अवस्था देखिने कुरा सांस्कृतिक मर्मज्ञहरू व्यक्त गर्दछन् तर तामाड

समाजबाटै तामाड सेलो र डम्फु समेत लोप हुने स्थिति देखा पर्न थालिसकेकेको छ ।

टुइङ्ना :

तामाड सेलो डम्फुको तालमा गाउँदा सहायक बाजाको रूपमा आउने यस बाजा तामाडहरूको मौलिक बाजा नभए पनि आगन्तुक बाजाको रूपमा स्वीकार गरेका छन् । यसले डम्फुको तालमा गाइने तामाड सेलो र नृत्यलाई सांगीतिक रूपले अझ बढी कर्णप्रिय र जीवन्त तुल्याउन मद्दत गरेको छ । हिमाली बासीहरूले भैं तामाडहरूले पनि यस बाजा बजाउँदा देखे हातले टुड्ना समाती दाहिने हातले नक्खीले कोटचाएर बजाउने गर्दछन् ।

मुर्धुड्गा :

टुड्नाले भैं मुर्चुड्गाले पनि डम्फुको तालमा गाइने तामाड सेलोलाई सांगीतिक रूपले कर्णप्रिय र जीवन्तता दिन मद्दत गरेको छ । तामाडहरूको आफ्नो मौलिक बाजा नभए पनि आगन्तुक र सहायक बाजाको रूपमा स्वीकार गरेका छन् ।

पहाडी भेगमा प्रचलित यस बाजालाई तामाडहरूले एक हातले मुखमा च्यापी अर्को हातले कोटचाएर श्वास प्रश्वासको तालमा विभिन्न आवाजहरू निकाली बजाउने गर्दछन् । यस बाजालाई कामीहरूले फलामको मसिनो पाताढ्वारा बनाउने गर्दछन् ।

तामाड जातिले जन्म र मृत्यु संस्कारहरूका साथै घ्याड/गुम्बा र स्तूपहरूमा गरिने पूजन, धार्मिक अनुष्ठानहरूमा पनि विभिन्न किसिमको बाजाहरू बजाउने गर्दछन् । धार्मिक इतिहास अनुसार प्रारम्भमा तामाडहरू वोन अर्थात भाँक्री धर्म मान्दथे भने आठौं शताब्दीको मध्यपछि उनीहरू महायान शाखाको बज्रयान सम्प्रदाय अन्तर्गतको लामा बौद्ध धर्म ग्रहण गरेको थाहा हुन्छ । वोन धर्मावलम्बी भएसम्म उनीहरू वोन संस्कार बाजाहरू बजाएर आफ्नो जातिको जन्मदेखि मृत्युसम्मका संस्कारहरूका साथै धार्मिक अनुष्ठान, पूजन र रोगहरूको उपचार भाँक्रीद्वारा गराउँदथे ।

लामा बौद्ध धर्मावलम्बी भएपछि उनीहरूले आफ्नो खासगरी मृत्यु संस्कार (दाहसंस्कार, धेवा) लामा पुरोहितद्वारा बौद्ध संस्कार बाजाहरू बजाई सोही तालमा पुस्तकहरू पढी, विभिन्न किसिमका लामाबादका नृत्यहरू गरी घ्याड/गुम्बा वा घरैमा गराउने गरेका छन् । यस पृष्ठभूमिलाई अझ प्रष्ट पार्दा तिब्बतका राजा शडच्चन गम्पोले नेपालका लिच्छवी राजा अंशुबर्माकी छोरी भृकुटीलाई विवाह गरी लगेपछि तिब्बतमा रहेका वोन् धर्मको अन्त्यको प्रारम्भ र बौद्ध धर्मको उदय भएको मानिन्छ । यसै क्रममा रानी भृकुटीले ब्रह्मपुत्र नदीको किनारमा आफ्नो देशको राजधानी सारी ल्हासा नामको शहर स्थापना गरी बौद्ध धर्मको पूर्णताकालागि नालन्दा विश्वविद्यालयको आचार्य भिक्षु शान्त रक्षित तिब्बतमा पुगे । यस कार्यमा उनी असफल भई फर्केपछि तन्त्रयानका आचार्य गुरु पद्म संभव (तिब्बती र तामाङ्गहरू उनलाई गुरु रेम्बोचे भन्दछन्) तिब्बत पठाइए । तन्त्र, मन्त्र, जादुटोना, नृत्यका साथै अनेक चमत्कार देखाउन सक्ने सहजयानी (वज्रयानी) साधक पद्म संभवले आफ्नो कुशल रणनीतिका कारण सम्पूर्ण वोन धर्मगुरुहरूलाई परास्त गरी तिब्बतमा पुनः बौद्ध धर्मको स्थापना गरे । यसै कालखण्डमा तामाङ्ग वोन धर्म गुरु नरुवानेले एउटा मृतकको मृत्युसंस्कार मृतकलाई व्युताई गरेको पद्म संभवले देखी आश्चर्यमा परे । पद्म संभवले नरुवोनले अर्को मृत्यु संस्कार गर्दा आफ्नो संस्कार साधनको प्रयोग गरी सो मृतकलाई व्युताउन दिएनन् । यसै कुरालाई लिएर दुबै बीच तनाव भयो । सशस्त्र शक्ति प्रदर्शनका साथै अन्त्यमा जो पहिले सुमेरु पर्वतमा पुरन सकछ, सो विजयी भन्ने भयो । शक्ति सम्पन्न तामाङ्ग नरुवोनलाई छलकपट नगरी हराउन नसक्ने सम्भवी पद्म संभव वोनको शक्ति क्षीण हुने कुराको खोजि गरे भन्ने नरुवोन आफ्नो स्वसाधना गरी, आफ्नो भेषभूषामा, ढाचाङ्गो ठटाउँदै सुमेरु पर्वततिर विजयका लागि लाग्यो । सुमेरु पर्वत पुरन लागेका नरुवोनलाई हराउन छलकपट समेत गर्न खप्पिस गुरु पद्म संभवले बीच बाटोमै सिस्नो खुवाई दिए । जसका कारण नरुवोन सुमेरु पर्वतको मुख्य चुलीमा चढ्न सकेनन् र शक्ति क्षीण भएर गए । त्यसपछि गुरु पद्म संभव सुमेरु पर्वतमा पुगी विजयी भए । अनि पराजित नरुवोन र विजेता पद्म संभवबीच एक सम्झौता भयो । पद्म संभवले नरुवोनले परम्परागत रूपमा गरी आएको जन्मदेखि मृत्युसम्मका

संस्कारहरू धार्मिक पूजा र जीवित व्यक्तिको स्वास्थ्य उपचारको कार्यमध्ये जन्म र मृत्यु संस्कार गर्ने अधिकार आफ्नो हातमा लिए ।

त्यस्तै तामाड समाजमा वोन धर्मको पुरोहित भाँकी र लामा बौद्धधर्मको पुरोहित लामाद्वारा क्रमशः भूत, प्रेत, पिचाश, प्रकृति, पूजा र बौद्ध अनुष्ठानहरू (गुम्बा, स्तूपहरूमा गरिने पूजा, तामाड जन्म र मृत्यु संस्कारहरू) हुने गेको छ । यहाँ तिनै बाजाहरूको संक्षिप्त परिचय प्रस्तुत छ :

द्याङ्गो :

खोको काठलाई दुबैतर्फ छालाले मोरेर बेतको लौरो (गजा) ले बजाइने तामाड पुरोहित भाँकीहरूले बजाउने बाजा हो - द्याङ्गो । तामाड समाजमा यो बाजा भाँकीहरूले स्वःसाधना गर्दा, विभिन्न स्थानीय देवदेवीहरूको पूजा, कूलदेवताहरूको पूजा गर्दा र

रोगीहरूको रोगको उपचारमा संलग्न रहँदा बजाउने गर्दछन् । उनीहरूले द्याङ्गो बजाउँदा देब्रे हातले द्याङ्गो समाती दाहिने हातले गजा (लौरो) ले डाक्दै मन्त्रहरू फलाक्दै काम्दै बिस्तार वा जोडले बजाउने गर्दछन् । भदौ पूर्णिमा र कात्तिक पूर्णिमाको दिन द्याङ्गो बजाउँदै त्यसैको तालमा घुम्दै घुम्दै नृत्य गर्दै पहाड पर्वत बीचमा रहेको कुण्डहरूमा जल अभिषेक गर्न पुर्दछन् । भाँकीहरूको मृत्यु भएमा भाँकीहरूद्वारा नै मृत्यु संस्कार वोन धर्म अनुसार गर्ने प्रचलन पनि तामाडहरूमा आज पर्यन्त रहेको छ । यसरी हेर्दा द्याङ्गो संस्कार साधना मात्र नभै भाँकी नृत्यको ऐतिहासिक पृष्ठमूमि बोकेको एउटा प्राचीन बाजा मानिन्छ ।

घण्टी माला :

यो तामाड भाँकीहरूले आफ्नो अनुष्ठान र नृत्य गर्दा जीउमा सौन्दर्यको लागि लगाउने एक किसिमको बज्ने बाजा हो ।

डमरु/च्योदर :

लामा बीदू धर्मावलम्बी लामाडहरूका पुरोहितले जन्म, मृत्यु र बीदू वाडमयद्वारा अनुष्ठान पूजन गर्दा बजाउने गर्दछन् । दुवैतिर छालाले मोरिएको यस बाजा बाहिने हातले बजाइने गरिन्छ । खासगरी तान्त्रिक अनुष्ठान गर्दा बजाइने डमरुलाई तामाड लामाहरू दुई अर्ध खप्परको प्रतीकको रूपमा लिने गर्दछन् । लामा पुरोहितले प्रयोग गर्ने ठूलो डमरुलाई च्योदर र सानो डमरुलाई थुन्दर भन्दछन् । भूतप्रेतहरू मन्दाउंदा, भगाउंदा र दबाउंदा अनुष्ठानमा र सोही प्रयोजनका लागि लामाबाटी नृत्यहरू (चोई आदि) गर्दा डमरु बाजाको विषेश महत्व रहन्छ ।

काइलिङ्ग :

मानव नली खुट्टाको हड्डीबाट बनेको यस बाजालाई लामा पुरोहितहरूले मृत्यु संस्कार (दाह र घेचा / शुद्ध शान्ति संस्कार) गर्दा बजाउने गर्दछन् । तान्त्रिक प्रसंगमा बजाइने यस बाजा भूतप्रेतहरूलाई बोलाई तिनलाई सम्भाई बुझाई मन्दाउन, भगाउन र दबाउन प्रयोग गरिन्छ, भन्ने विश्वास छ । मृत्यु संस्कारको अनुष्ठान र सोसंग सम्बन्धित लामा नृत्यहरू (चोई, भुज्वा, भाक्पा, दोरागिनी सोम, लाखे आदि) गर्दा पनि यो बाजा बजाइने गरिन्छ ।

शरण :

तामाड लामाहरूले मृत्यु संस्कार गर्दा, धार्मिक अनुष्ठान, पूजन गर्दा बजाउने अको बाजा हो - शरण । एक प्रकारको सामुन्द्रिक कीराको खोलबाट बनेको यस बाजालाई देवीदेवताहरूको स्मरणार्थ बजाइने गरिन्छ ।

भत्याम्टा :

चरेश वा कौशिबाट बनेको यस बाजा तामाडहरूको मृत्यु संस्कार र